

СЕКЦІЯ 6. ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ

.....

SECTION 6. ADULT EDUCATION

Жукова А. В.,

PhD у галузі педагогіки,

доцент кафедри іноземних

мов та військового перекладу,

Національна академія імені гетьмана

Петра Сагайдачного, м. Львів

УДК 37.012:159.942

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250630.09>

ЕМПАТІЯ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА СКЛАДОВА ГУМАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ В МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Сучасна педагогічна наука ґрунтується на засадах гуманістичної парадигми, яка акцентує на пріоритетності особистісно-орієнтованого підходу, спрямованого на формування духовних і моральних цінностей, а також створення освітнього середовища, що забезпечує всебічний розвиток особистості. У цьому контексті емпатія постає як ключовий елемент, що забезпечує ефективну взаємодію між суб'єктами освітнього процесу, сприяючи розумінню, підтримці та встановленню довірливих взаємин між педагогами й здобувачами освіти. У сучасних умовах, позначених високою динамікою соціальної взаємодії, емоційною насиченістю та складними викликами, зокрема спричиненими воєнними подіями, емпатія набуває статусу незамінного інструмента для створення гармонійного освітнього середовища, яке сприяє як академічному, так і психоемоційному розвитку учнів.

У психолого-педагогічній літературі поняття "емпатія" набуло поширення в середині ХХ століття, коли його початково інтерпретували як процес емоційного відображення психологічного стану іншої особи. Сучасне розуміння емпатії значно розширилось і охоплює комплексний феномен, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Емпатія розглядається як значущий чинник морального розвитку особистості, що забезпечує осягнення внутрішньої сутності морально-етичних відносин, естетичних норм і сприяє формуванню гуманних міжособистісних взаємодій. Вона відіграє провідну роль у забезпеченні діалогічності комунікації, саморегуляції поведінки, розвитку соціальної перцепції, а також у подоланні комунікативних бар'єрів, підвищенні адаптивності поведінки, створенні комфортного соціального середовища та зниженні психологічної напруженості [6, с. 314].

Емпатія, як складова педагогічної діяльності, є не лише здатністю педагога відчувати й розуміти емоційний стан здобувача освіти, але й інструментом для встановлення емоційного зв'язку, виявлення доброзичливості, турботи, уважності та поваги до індивідуальності учня. Вона передбачає активне слухання, чутливість до потреб і переживань учнів, а також емоційну стійкість педагога, яка включає терплячість, наполегливість, витримку та самоконтроль у стресових ситуаціях [1, с. 112]. Відсутність емпатії в педагогічній практиці призводить до втрати індивідуальної спрямованості освітнього процесу, обмежуючи його ефективність. Наприклад, дії педагога, що базуються виключно на співчутті без глибокого розуміння психологічного стану учня, можуть демонструвати природний, але недостатньо ефективний стиль педагогічної взаємодії [1, с. 114].

Гуманістична парадигма сучасної педагогіки визначає освіту як процес, спрямований на розкриття потенціалу особистості, розвиток її автономії, креативності та моральних цінностей. У цьому контексті емпатія виступає фундаментальним механізмом, що забезпечує реалізацію особистісно-орієнтованого підходу. Вона дозволяє педагогу не лише зрозуміти внутрішній світ учня, але й адаптувати навчальний процес до його індивідуальних потреб, створюючи умови для самореалізації та психологічного комфорту. Емпатія сприяє формуванню альтруїстичної поведінки, розвитку соціальних і емоційних компетентностей, а також зниженню напруженості в міжособистісних взаємодіях, що є особливо важливим у сучасних умовах високої соціальної динаміки.

У педагогічній практиці емпатія проявляється через низку конкретних якостей і навичок. Доброзичливість, повага до індивідуальності, чутливість до емоційного стану учнів, уміння дотримуватися обіцянок і встановлювати довірливі стосунки є основними ознаками емпатійного підходу. Емоційна стійкість педагога, що включає здатність зберігати самоконтроль у складних ситуаціях, відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності освітнього процесу. Ці якості дозволяють педагогу створювати безпечне та підтримувальне середовище, де учні відчують себе зрозумілими та цінними, що сприяє їхній мотивації до навчання та розвитку.

Дослідження показують, що в умовах війни педагоги демонструють підвищену чутливість до страждань учнів, що сприяє формуванню глибшої емпатії. Спільне переживання травматичних подій у межах освітнього середовища посилює емоційний зв'язок між педагогами та учнями, дозволяючи вчителям виконувати роль емоційних співрозмовників. Вони ініціюють заходи та програми, спрямовані на створення безпечного освітнього простору, що сприяє психосоціальній підтримці всіх учасників навчального процесу [2, с. 84]. Такий підхід не лише

допомагає учням долати емоційні труднощі, але й сприяє формуванню стійкості та соціальних компетентностей, необхідних для адаптації до складних умов.

Емпатія в педагогічній діяльності має багатогранний характер і проявляється через різні форми залежно від контексту міжособистісних взаємин. Вона включає когнітивну емпатію (розуміння думок і почуттів іншої особи), емоційну емпатію (співпереживання емоційному стану) та поведінкову емпатію (дії, спрямовані на підтримку та допомогу). У педагогічному процесі ці форми емпатії взаємодіють, забезпечуючи комплексний підхід до взаємодії з учнями. Наприклад, когнітивна емпатія дозволяє педагогу аналізувати мотивацію та потреби учня, емоційна емпатія сприяє створенню довірливих взаємин, а поведінкова емпатія проявляється через конкретні дії, такі як індивідуалізована підтримка чи організація інклюзивного середовища.

Функціонально емпатія в педагогіці виконує низку завдань. По-перше, вона сприяє пізнанню суб'єкта суб'єктом, дозволяючи педагогу краще зрозуміти індивідуальні особливості учня. По-друге, вона забезпечує діалогічність спілкування, створюючи умови для відкритої взаємодії. По-третє, емпатія підтримує саморегуляцію поведінки, допомагаючи педагогу адаптувати свої дії до конкретної ситуації. Крім того, вона сприяє розвитку соціальної перцепції, подоланню комунікативних бар'єрів і створенню комфортного соціального середовища, що є особливо важливим у стресових умовах.

В умовах війни в Україні емпатія набуває особливої актуальності. Педагоги стикаються з необхідністю підтримувати учнів, які переживають психоемоційні травми, втрати чи вимушене переміщення. У таких умовах емпатія стає не лише педагогічним інструментом, але й засобом психосоціальної підтримки. Педагоги, які демонструють емпатію, сприяють створенню безпечного освітнього середовища, де учні можуть висловлювати свої емоції, отримувати підтримку та адаптуватися до складних обставин. Дослідження показують, що емпатійний підхід допомагає знижувати рівень стресу в учнів, підвищувати їхню мотивацію до навчання та сприяти формуванню психологічної стійкості [2, с. 84].

Педагоги, які активно застосовують емпатію, виконують роль фасилітаторів психосоціальної підтримки, організовуючи групові заняття, тренінги та заходи, спрямовані на зміцнення емоційного благополуччя учнів. Наприклад, організація групової роботи, де учні можуть ділитися своїм досвідом, сприяє формуванню почуття спільноти та взаємопідтримки. Такі ініціативи є особливо важливими в умовах воєнного часу, коли учні потребують не лише знань, але й емоційної безпеки.

Емпатія є невід'ємною складовою професійної компетентності педагога, оскільки вона впливає на якість педагогічної взаємодії, ефективність навчання та

розвиток особистості учня. Педагог, який володіє емпатійними навичками, здатний створювати індивідуалізований підхід до кожного учня, враховуючи його емоційні, когнітивні та соціальні особливості. Це сприяє підвищенню мотивації учнів, їхньої залученості до навчального процесу та формуванню позитивного ставлення до освіти.

Незважаючи на важливість емпатії, її розвиток у педагогів стикається з низкою викликів. По-перше, недостатня увага до формування емпатійних навичок у системі професійної підготовки педагогів обмежує їхню здатність ефективно застосовувати емпатію в практиці. По-друге, високе емоційне навантаження, особливо в умовах воєнного часу, може призводити до професійного вигорання, що знижує здатність педагогів до емпатії. По-третє, брак систематичних програм і тренінгів, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту, ускладнює вдосконалення емпатійних навичок.

Перспективи розвитку емпатії в педагогічній практиці пов'язані з інтеграцією сучасних психолого-педагогічних підходів у професійну підготовку. Розробка систематичних методик, таких як тренінги з емоційного інтелекту, програми з розвитку стресостійкості та міждисциплінарні курси, сприятиме підвищенню рівня емпатії серед педагогів. Крім того, використання цифрових технологій, таких як онлайн-платформи для навчання та симуляційні програми, може допомогти педагогам практикувати емпатійні навички в контрольованих умовах.

Емпатія є фундаментальним компонентом гуманістичної парадигми сучасної педагогічної науки, що забезпечує реалізацію особистісно-орієнтованого підходу, формування духовних і моральних цінностей, а також створення гармонійного освітнього середовища. Вона відіграє провідну роль у встановленні довірливих взаємин між педагогами та здобувачами освіти, сприяючи розвитку соціальних і емоційних компетентностей, зниженню психологічної напруженості та подоланню комунікативних бар'єрів. У сучасних умовах, зокрема в контексті воєнних викликів, емпатія стає інструментом психосоціальної підтримки, допомагаючи учням адаптуватися до складних обставин і зберігати мотивацію до навчання.

Розвиток емпатійних навичок у педагогів вимагає систематичного підходу, що включає тренінги з емоційного інтелекту, техніки активного слухання, методи управління стресом і рефлексію педагогічного досвіду. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку комплексних методик формування емпатії, інтеграцію цих методик у систему професійної підготовки педагогів і вдосконалення освітньої практики. Емпатія, як основа гуманістичної педагогіки, не лише підвищує якість освітнього процесу, але й сприяє формуванню гармонійної особистості, готової до викликів сучасного світу.

Список використаних джерел

1. Ковальова, О. (2024). Емпатія, як передумова побудови здорових стосунків в освітньому процесі. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 1(32), 112-116.
2. Кулешова, О. В., Росолович, О. В. (2024). Особливості прояву емпатії в учителів в умовах війни. *Наукові записки. Серія: Психологія*, 1(3), 82-87.
3. Прокопів, Л., Єгорова, І., Деренюк, М. Я., & Досин, В. (2023). Формування емоційного інтелекту в майбутніх фахівців різних галузей знань: диференційований підхід. *Молодь і ринок*, (3/211), 129-133.
4. Сергієнко, Н. П., Тищенко, А. П. (2020). Роль емпатії у формуванні міжособистісних відносин у студентів в процесі навчання. *Сучасна педагогіка та психологія: методологія, теорія і практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 4-5 грудня 2020 р.* Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 178-182.
5. Сухомлинський, В. О. (1976). Вибрані твори: В 5-ти тт. Т. 2. Київ: Радянська школа. 670 с.
6. Штих, І. І. (2016). Емоційні компоненти в структурі особистості студента. *Україна – Цивілізація: збірник наукових праць / гол. редкол. В.В. Бедь.* Ужгород: Видавничий відділ КаУ. Том 5: Утвердження українського цивілізованого простору: духовно-історичні передумови, сучасні тенденції та перспективи розвитку, 313-324.